

ПОШИРЕНІСТЬ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ПРАВОВИХ ПРОБЛЕМ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Шпікер М. В.,

аспірант кафедри соціології

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID ID: 0000-0003-0535-6068

У статті представлено просторовий аналіз поширеності декількох категорій правових проблем на території України. Аналіз здійснено з використанням бази клієнтських звернень системи надання безоплатної правової допомоги України за 2019 р. за п'ятьма категоріями проблем, що стосуються сфер житлового, пенсійного, спадкового, трудового та земельного права. Для кожного населеного пункту, де розташований принаймні один офіс із надання безоплатної правової допомоги, була розрахована частка звернень, що стосувались 5 відібраних категорій, від усієї сукупності звернень. Отримані показники були використані для картографування, кореляційного аналізу та статистичних тестів.

Виокремлено деякі територіальні закономірності та встановлено кореляцію частки звернень щодо тієї чи іншої категорії проблем з окремими соціально-демографічними характеристиками населення на рівні областей. Зокрема, частка звернень щодо питань житлового права на рівні області позитивно корелює з відсотком домогосподарств, що проживають у квартирах, і зростає зі збільшенням розміру населеного пункту та його наближеності до обласного центру. Частка звернень щодо земельних питань зростає зі сходу на захід, є найбільшою в селах та позитивно корелює з відсотком сільського населення в області, а також з відсотком зайнятих у сільському, лісовому та рибному господарстві. Частка звернень щодо спадкових питань є найбільшою в західному макрорегіоні та малих населених пунктах, а також позитивно корелює із середнім розміром домогосподарства в області. Закономірностей щодо поширеності звернень із питань трудового та пенсійного права виявити не вдалось. Для всіх категорій проблем спостерігається географічна варіація показників поширеності різних правових проблем на рівні областей, коли показники можуть суттєво відрізнятися в сусідніх районах.

Ключові слова: правові проблеми, правові потреби, захист прав, правова допомога, просторовий аналіз, соціологія права.

Постановка проблеми. Попит на дані щодо правових проблем та потреб, а також рівня доступу до правосуддя серед населення за останні десятиліття є високим. За останні 25 років, до 2017 р. включно, було проведено понад 55 великих (від 1 000 респондентів та більше) загальнонаціональних опитувань щодо правових проблем та потреб населення в більш ніж 30 країнах [1, с. 25]. Насправді таких досліджень може бути більше, оскільки не вся інформація публікується у відкритому доступі. В Україні також було проведено щонайменше 5 великих досліджень правових потреб населення¹, а також низку менших досліджень на рівні окремих громад. Отримані результати є цінним джерелом інформації для обґрунтування, розроблення та втілення загальнонаціональних та місцевих програм підвищення доступу до правосуддя, інституційних реформ, правопросвітницьких заходів тощо.

Огляд результатів досліджень у різних країнах вказує на те, що загальні тенденції в різних дослідженнях є подібними, але специфічні показники можуть суттєво відрізнятися. Наприклад, поширеність досвіду зіткнення із проблемою правового характеру коливається від 10% за останні 2 роки (опитування 2016 р. в Колумбії) до 90% за останні 4 роки (опитування 2015 р. в Уганді), але найчастіше потрапляє в діапазон від 30 до 60% за останні 3–4 роки. Порушення прав споживачів зазвичай належать до трьох найпоширеніших проблем; також часто трапляються ті, що стосуються взаємин із сусідами, сім'єю, фінансових питань, житла, зайнятості, соціальної допомоги, державних послуг та громадянства. Але трапляються й винятки: наприклад, у Малі й Уганді, аграрних країнах, проблеми

¹ «Рівень використання правових можливостей населенням України: доступність та ефективність правових послуг» (2010 р.), «Затребуваність правосуддя в Україні» (2015 р.), World Justice Project (2017 р.), «Що українці знають і думають про права людини» (2016–2018 рр.), «Правові потреби населення Херсона, Северодонецька, Жовтих Вод та Соснівки» (2018 р.).

у сфері земельних відносин були серед найбільш поширених [1, с. 31]. Міжнародне дослідження World Justice Project також вказує на суттєву варіацію показників: поширеність досвіду зіткнення із проблемою правового характеру коливається від 14 до 89% залежно від країни [2, с. 6]. Те саме стосується окремих категорій проблем: наприклад, поширеність проблем, що стосуються земельних відносин, коливається від 0% у Гонг-Конгу до 39% у Малі, а проблем у царині житлових відносин – від 3% в Албанії, Бангладеш, Домініканській Республіці та Гонг-Конгу до 51% у Греції [2, с. 8–9].

Відмінності на рівні країн є очікуваними з огляду на відмінності їхніх політичних і економічних інститутів, культури, законодавства тощо. Можна також зауважити, що в різних країнах могла застосовуватися різна методологія дослідження (наприклад, запитання про досвід проблем охоплювало різний за тривалістю часовий проміжок, або перелік проблем, запропонованих респонденту, був різним, або відрізнявся метод збору даних, генеральна сукупність чи спосіб побудови вибірки), отже, методологічні відмінності зумовлюють розбіжності в результатах та перешкоджають порівнянню. Утім, огляд результатів досліджень, проведених в Україні, доводить, що певна географічна варіація показників спостерігається і для опитувань у межах однієї країни, виконаних за подібною методологією. У таблиці 1 наведені показники поширеності дев'яти найбільш згадуваних проблем правового характеру, отримані в дослідженнях «Правові потреби населення Херсона, Сєверодонецька, Жовтих Вод та Соснівки» (2018 р.) [3], «Правові проблеми та потреби в Чугуївському та Печенізькому районах Харківської області» (2019 р.) [4, с. 14–18] та «Правові проблеми мешканців Червонослобідської ОТГ Черкаської області» (2020 р.)².

Таблиця 1

Порівняння поширеності категорій проблем правового характеру за місцем проведення опитування (для 9 найпоширеніших категорій проблем)

	м. Херсон	м. Жовті Води	м. Сєверодонецьк	м. Соснівка	м. Чугуїв	Села та смт Чугуївського та Печенізького районів	Червонослобідська ОТГ (4 села)
Рік проведення опитування	2018	2018	2018	2018	2019	2019	2020
Кількість опитаних	500	500	500	500	128	272	700
Тип вибірки	Імовірнісна				Квотна		
% респондентів, що мали проблеми за 3 роки	56	48	37	47	74	78	45
% від тих респондентів, що мали правові проблеми за 3 роки, для кожної категорії							
Права споживача	29	27	25	42	27	28	28
Проблеми житлово-комунального господарства	29	19	37	15	26	27	37*
Взаємини із сусідами	5	11	2	8	6	6	
Соціальні виплати та пільги	14	22	22	13	14	9	17
Медичне обслуговування	15	14	16	14	11	7	19
Трудові відносини	12	13	14	10	7	7	8
Земельні відносини	3	3	1	3	2	6	14
Відносини з органами державної влади або органами місцевого самоврядування	4	4	7	1	3	2	8
Поділ чи оформлення майна, зокрема і спадщини	7	2	0	2	4	3	10

* В опитуванні в Червонослобідській ОТГ проблеми у взаєминах із сусідами були включені в категорію проблем житлово-комунального господарства

² Опитування в Червонослобідській ОТГ виконане в рамках проекту «Правоспроможна громада», що адмініструється Громадською спілкою «Мережа правового розвитку», ВБО «Українська фундація правової допомоги» та мережею правових клубів «Правоколог» та фінансується МФ «Відродження». Результати станом на 05.12.2020 не були опубліковані у відкритому доступі. Це опитування, як і інші два згаданих, виконувалося під методологічним керівництвом автора цієї статті. Хоча це не єдині дослідження, які вимірюють поширеність різних категорій правових проблем на місцевому рівні, для порівняння були відібрані ті, що є найбільш подібними за методологією.

Частка опитаних, що повідомили про наявність у них проблем правового характеру протягом останніх 3 років, коливається від 37% у Северодонецьку до 78% у селах та селищах міського типу Чугуївського та Печенізького районів. Серед тих, хто мав принаймні одну проблему у вказаному часовому проміжку, найбільш поширеними були ті, що стосувалися прав споживача, житлово-комунального господарства (далі – ЖКГ), соціальних виплат та пільг, а також медичного обслуговування. Для всіх категорій проблем спостерігається значна географічна варіація: наприклад, про проблеми у сфері ЖКГ повідомляли від 15% у Соснівці до 37% у Северодонецьку, про труднощі з отриманням соціальних виплат та пільг – від 9% у Чугуївському та Печенізькому районах до 22% у Жовтих Водах та Северодонецьку, про проблеми в земельній сфері – від 1% в Северодонецьку до 14% у Червонослобідській ОТГ.

Отже, хоча категорії найпоширеніших правових проблем у розглянутих населених пунктах та районах переважно збігаються, географічна варіація показників поширеності є значною. Із цього спостереження випливає, що за необхідності визначити зміст правових проблем на місцевому рівні (наприклад, для потреб надавачів правової допомоги) можливість екстраполяції даних інших досліджень, як локальних, так і загальнонаціональних, є дуже обмеженою, а проведення власного зазвичай потребує фінансових затрат та належної соціологічної підготовки. Дані великих всеукраїнських опитувань, окрім методологічних відмінностей між ними, які ускладнюють порівняння й узагальнення, також здебільшого не дають змогу аналізувати правові проблеми на рівні населеного пункту, району чи об'єднаної територіальної громади, у кращому разі уможливають лише аналіз на рівні області. Тому наявної інформації недостатньо для надійних висновків, яким чином характеристики території пов'язані з більшою чи меншою поширеністю різних категорій правових проблем.

Мета статті – виявити, наскільки значною є географічна варіація, якими є географічні патерни в поширеності окремих категорій правових проблем населення України, спираючись на адміністративну статистику, а саме на дані внутрішньої статистичної звітності системи надання безоплатної правової допомоги України (далі – системи БПД) за 2019 р.

Завдання статті:

- на основі наявних даних виокремити найпоширеніші категорії клієнтських звернень для забезпечення повноти інформації в розрізі окремих населених пунктів;
- за допомогою картографування та статистичного аналізу описати географічну варіацію частки цих категорій у сукупності всіх звернень, здійснити порівняння за регіоном, розміром населеного пункту та його віддаленістю від обласного центру.

Використання даних системи БПД має декілька переваг: 1) інформація наявна для 534 окремих офісів із надання безоплатної правової допомоги, розміщених у 507 населених пунктах по всій Україні; 2) база даних містить дані про 633 798 клієнтських звернень; 3) інформація про зміст правових проблем, з якими зверталися клієнти, закодована за єдиною категоріальною схемою; 4) кодування правових проблем здійснювалося юристами-практиками, а не самими клієнтами чи інтерв'юерами без юридичної освіти (як у разі соціологічних опитувань).

Аналіз даних системи БПД допоможе краще зрозуміти результати соціологічних опитувань щодо правових проблем та потреб населення, що проводяться в Україні на рівні окремих громад, та відповісти на питання, яка географічна варіація у структурі правових проблем є очікуваною за умови дотримання єдиної методології збору даних.

Методологія аналізу даних. У разі використання бази даних системи БПД варто брати до уваги деякі методологічні обмеження. По-перше, дані не є репрезентативними для населення загалом, вони характеризують лише структуру правових проблем для тих осіб, що звернулися по допомогу до державної системи надання безоплатної правової допомоги. Як відомо, у поле зору надавачів правової допомоги, державних організацій та установ частіше потрапляють спори та конфлікти щодо соціальних виплат та пільг, відносин з органами державної влади або місцевого самоврядування, поділу чи оформлення майна, зокрема і спадщини, земельних відносин, розірвання сімейних відносин, власного житла, а також ті, що стосуються кримінальних злочинів та виконання судових рішень (якщо порівнювати з тими, що залишаються невирішеними або вирішуються без залучення цих інституцій) [5, с. 151]. По-друге, категорії звернень у базі даних не повністю збігаються з категоріями правових проблем у дослідженнях. Наприклад, проблеми у сфері пенсійного права (із клієнтської бази) є окремим випадком проблем із соціальним забезпеченням та пільгами (в опитуваннях). По-третє, хоча помилки кодування категорії проблеми менш імовірні, ніж у разі самостійного визначення цієї категорії клієнтом, вплив людського чинника все ж не виключений. По-четверте, невідомою залишається наявність та вагомість чинників, що можуть впливати на ймовірність звернення особи до певного офісу надання безоплатної правової допомоги з конкретною проблемою. Таким чинником може бути, наприклад, інформаційна кампанія в окремій місцевості, що закликає населення шукати розв'язання деякої категорії проблем шляхом звернення до системи БПД. Отже, частка клієнтів із цією категорією проблем серед відвідувачів відповідного офісу БПД буде вищою, ніж у сусідніх офісах, хоча реальна поширеність такої проблеми серед населення цих територій є однаковою.

Попри перелічені вище методологічні обмеження, клієнтська база системи БПД є цінним джерелом інформації, вартим вивчення.

Для аналізу були обрані 5 категорій звернень, що стосуються житлового (65 923 звернень), спадкового (59 187), земельного (40 032), пенсійного (27 368) та трудового (25 810) права. Ці 5 категорій, якщо не брати до уваги питання цивільного та сімейного права, є найбільш численними серед усіх, а отже, траплялись у практиці майже всіх місцевих офісів БПД. Оскільки сімейні відносини не потрапили до 9 найбільш поширених проблем за даними опитувань (див. Таблицю 1), а цивільне право охоплює багато проблем із переліку, ці дві категорії було вирішено не аналізувати.

Дані про кількість клієнтських звернень за п'ятьма категоріями питань були агреговані для населених пунктів. Інакше кажучи, якщо в одному місті налічувалось два або більше офіси надання БПД, інформація про звернення до цих офісів узагальнювалась. Варто зазначити, що у 2019 р. офіси розташовувались у всіх обласних центрах та майже в кожному районі України. Щоб звернутися до певного офісу, не потрібно мати місцеву реєстрацію, але припускається, що до нього переважно звертаються жителі того міста, селища чи села, де він розташований, а також інших населених пунктів відповідного району.

Для кожного населеного пункту була розрахована частка звернень, що стосувались 5 відібраних категорій, від усієї сукупності звернень. Отже, для аналізу використовувались не абсолютні, а відносні показники поширеності певних правових проблем. З розрахунків та картографування були вилучені аутлаєри (від 2 до 5% залежно від категорії).

Для порівняння за регіоном, розміром населеного пункту та його віддаленістю від обласного центру застосовувався Н-тест Краскела-Уоліса, оскільки розподіли для 4 із 5 категорій звернень відрізнялися від нормального.

Проблеми у сфері житлового права. Середня частка звернень до місцевих офісів із надання БПД щодо питань у сфері житлового права становить 9,7%, середньоквадратичне відхилення – 4,6%, мінімум – 0%, максимум – 22,3% (з урахуванням аутлаєрів – 31,5%). Візуальний аналіз вказує на наявність територій, де частка проблем у царині житлового права вища – наприклад, південний захід Луганської області та північ Донецької (території, що були окуповані та звільнені у 2014 р.), центральні райони Львівської області чи південь і центр Дніпропетровської області; та інші, де ця частка нижча, – наприклад, Полісся (північ Волинської, Рівненської, Житомирської областей) (рисунк 1).

Рис. 1. Частка звернень до офісів БПД щодо питань у сфері житлового права (% від усіх звернень до офісів у відповідному населеному пункті)

Утім, райони з низькою часткою звернень щодо житлових питань подекуди межують із районами з високою часткою. Порівняно вищий середній рівень цього показника (від 11 до 14%) спостерігається в Києві, Луганській, Дніпропетровській, Івано-Франківській, Львівській, Харківській, Херсонській, Чернівецькій та Чернігівській областях, а порівняно нижчий (7–8%) – у Донецькій, Одеській,

Рівненській, Вінницькій та Житомирській областях. Частка звернень щодо питань житлового права позитивно корелює із часткою домогосподарств в області, що проживають у квартирах³, та негативно корелює із часткою домогосподарств у приватних будинках⁴.

Попри те, що окремі області відрізняються одна від одної, на рівні макрорегіонів⁵ суттєвих відмінностей не спостерігається (Таблиця 2). Середня частка звернень щодо питань у сфері житлового права тим більша, чим більшим є населений пункт (Таблиця 4) і чим ближче він розташований до обласного центру (Таблиця 3).

Таблиця 2

Частка звернень до офісів БПД щодо питань у сфері житлового права в розрізі регіону

	Захід	Центр	Північ	Південь	Схід	Донбас
Середнє	10,2	8,6	9,4	9,5	10,4	10,1
Середньоквадратичне відхилення	4,4	4,3	4,5	4,4	4,5	6,5

Таблиця 3

Частка звернень до офісів БПД щодо питань у сфері житлового права в розрізі відстані від обласного центру

	Облцентр	1–50 км від облцентру	51–100 км від облцентру	101+ км від облцентру
Середнє	13,2	10,4	9,7	8,9
Середньоквадратичне відхилення	3,0	4,7	4,3	4,7

Таблиця 4

Частка звернень до офісів БПД щодо питань у сфері житлового права в розрізі розміру населеного пункту, де розташований офіс БПД

	До 10 000 осіб	10 001–25 000 осіб	25 001–50 000 осіб	50 001–100 000 осіб	100 001+ осіб
Середнє	8,4	9,6	11,6	11,7	13,1
Середньоквадратичне відхилення	4,4	4,6	4,5	4,4	2,8

Проблеми у сфері земельного права. Середня частка звернень до місцевих офісів із надання БПД щодо питань у сфері земельного права становить 7,6%, середньоквадратичне відхилення – 4,8%, мінімум – 0%, максимум – 19,7% (з урахуванням аутлаєрів – 43,9%). Візуальний аналіз вказує на наявність територій, де земельні проблеми становлять відносно меншу частку звернень: передусім Донецька та південь Луганської області, окремі райони на Поліссі та на півдні України, зокрема вздовж південного кордону Херсонської області, великі міста (Київ, Харків, Одеса) та їхні околиці (Рисунок 2). Як і в питанні житлового права, райони з низькою часткою звернень щодо землі можуть межувати з районами з високою часткою. Порівняно вищий середній рівень цього показника (від 9 до 11%) спостерігається в Закарпатській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Тернопільській, Львівській та Вінницькій областях, а порівняно нижчий (1–4%) – у Донецькій, Луганській областях та м. Києві. Загалом, поширеність цих питань зростає зі сходу на захід, що може бути пов'язане з більшою часткою сільського населення в західних областях. Частка звернень щодо земельних питань корелює як із часткою сільського населення в області⁶, так і із часткою зайнятих у сільському, лісовому та рибному господарствах⁷.

³ Коефіцієнт кореляції Пірсона дорівнює 0,44 із рівнем значущості 0,05. Розрахунки виконані з використанням даних Держкомстату за 2019 р. [7, табл. 1.17].

⁴ Коефіцієнт кореляції Пірсона дорівнює –0,42 із рівнем значущості 0,05. Розрахунки виконані з використанням даних Держкомстату за 2019 р. [7, табл. 1.17].

⁵ Захід – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області. Центр – Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська області. Північ – Житомирська, Київська (вкл. м. Київ), Сумська, Чернігівська області. Південь – Миколаївська, Одеська, Херсонська області. Схід – Дніпропетровська, Запорізька, Харківська області. Донбас – Донецька, Луганська області.

⁶ Коефіцієнт кореляції Пірсона дорівнює 0,8 із рівнем значущості 0,01. Розрахунки виконані з використанням даних Держкомстату за 2019 р. [6, с. 29].

⁷ Коефіцієнт кореляції Пірсона дорівнює 0,76 із рівнем значущості 0,01. Розрахунки виконані з використанням даних Держкомстату за 2019 р. [6, с. 62].

Рис. 2. Частка звернень до офісів БПД щодо питань у сфері земельного права (% від усіх звернень до офісів у відповідному населеному пункті)

Середня частка звернень щодо питань у сфері земельного права є найбільшою в західному та центральному регіонах і найменшою на Донбасі (Таблиця 5). Ця частка є нижчою в обласних центрах, ніж в інших населених пунктах області, але ступінь віддаленості району від облцентру суттєво не впливає на поширеність земельних проблем (Таблиця 6). Зі зростанням розміру населеного пункту зменшується середня частка звернень до офісів із надання БПД щодо земельних питань (Таблиця 7).

Таблиця 5

Частка звернень до офісів БПД щодо питань у сфері земельного права в розрізі регіону

	Захід	Центр	Північ	Південь	Схід	Донбас
Середнє	8,7	8,5	7,3	6,5	6,2	2,5
Середньоквадратичне відхилення	4,0	3,9	4,0	4,0	3,8	2,2

Таблиця 6

Частка звернень до офісів БПД щодо питань у сфері земельного права в розрізі відстані від обласного центру

	Облцентр	1–50 км від облцентру	51–100 км від облцентру	101+ км від облцентру
Середнє	4,0	7,4	7,8	7,2
Середньоквадратичне відхилення	2,0	4,1	4,1	4,4

Таблиця 7

Частка звернень до офісів БПД щодо питань у сфері земельного права в розрізі розміру населеного пункту, де розташований офіс БПД

	До 10 000 осіб	10 001–25 000 осіб	25 001–50 000 осіб	50 001–100 000 осіб	100 001+ осіб
Середнє	8,9	7,2	4,9	5,0	3,7
Середньоквадратичне відхилення	4,1	4,1	2,6	3,8	1,8

Проблеми у сфері спадкового права. Середня частка звернень до місцевих офісів із надання БПД щодо питань у сфері спадкового права становить 9,7%, середньоквадратичне відхилення – 3,7%, мінімум – 0%, максимум – 20,1% (з урахуванням аутлаєрів – 33,8%). Візуальний аналіз вказує на наявність територій, де спадкові проблеми становлять відносно вищу частку звернень: західний кордон Одеської області, північ Чернігівської та Сумської областей, райони на межі

Вінницької та Черкаської областей, окремі райони в західних областях (Рисунок 3). Натомість у Києві, Одесі й околишніх районах або ж на півночі Житомирської області звернення зі спадкових питань порівняно менш поширені. Як і щодо питань земельного права, поширеність цих питань зростає зі сходу на захід. Райони з низькою часткою звернень щодо спадкових питань подекуди розташовані поруч із районами з високою часткою звернень. Порівняно вищий середній рівень цього показника (12%) спостерігається в Чернігівській, Івано-Франківській, Волинській областях, а порівняно нижчий (6–8%) – у Київській, Харківській, Донецькій, Запорізькій областях та м. Києві. Частка звернень щодо спадкових питань не корелює з коефіцієнтом смертності, але корелює із середнім розміром домогосподарства⁸ в області, що може пояснюватися більшою кількістю спорів щодо спадку в разі наявності більшої кількості спадкоємців.

Рис. 3. Частка звернень до офісів БПД щодо питань у сфері спадкового права (% від усіх звернень до офісів у відповідному населеному пункті)

Середня частка звернень щодо питань у сфері спадкового права є найбільшою в західному макрорегіоні і найменшою у східному макрорегіоні та на Донбасі (Таблиця 8). Ця частка є нижчою в обласних центрах, але між районами, що знаходяться на деякій відстані від облцентру, суттєвих відмінностей за ступенем віддаленості не спостерігається (Таблиця 9). Зі зростанням розміру населеного пункту зменшується середня частка звернень до офісів із надання БПД щодо спадкових питань (Таблиця 10).

Таблиця 8

Частка звернень до офісів БПД щодо питань у сфері спадкового права в розрізі регіону

	Захід	Центр	Північ	Південь	Схід	Донбас
Середнє	10,7	9,6	9,7	9,7	8,3	8,3
Середньоквадратичне відхилення	3,8	3,3	3,7	4,3	3,1	3,6

Таблиця 9

Частка звернень до офісів БПД щодо питань у сфері спадкового права в розрізі відстані від обласного центру

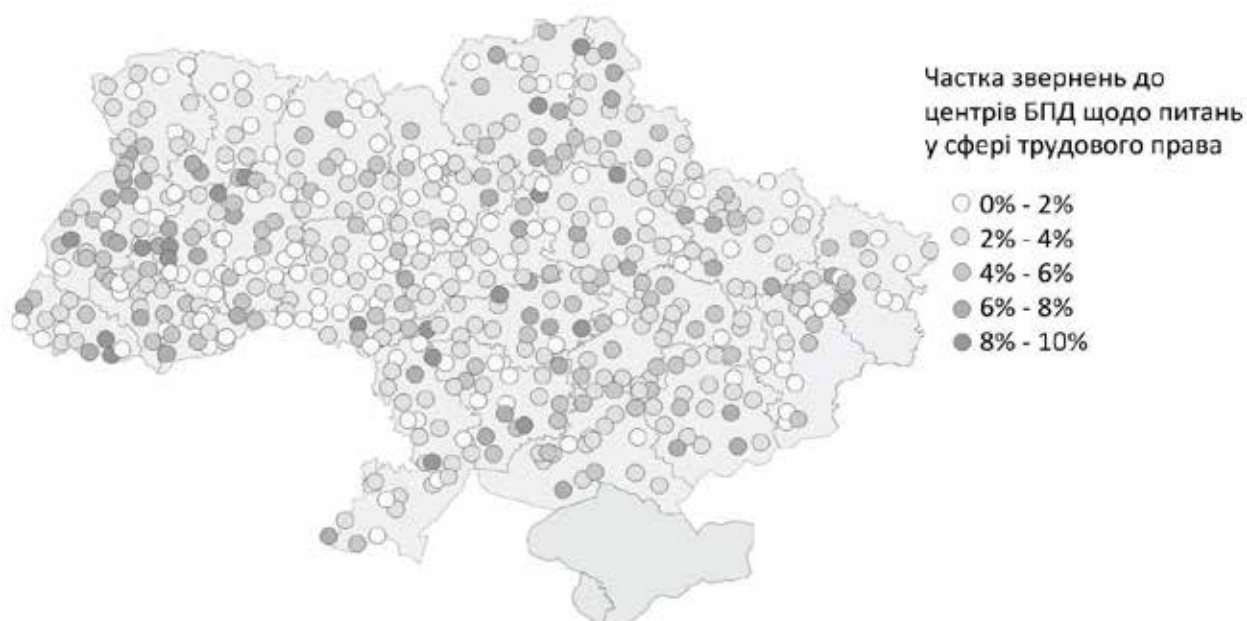
	Облцентр	1–50 км від облцентру	51–100 км від облцентру	101+ км від облцентру
Середнє	6,6	9,9	9,9	9,7
Середньоквадратичне відхилення	1,7	3,7	3,6	3,9

⁸ Коефіцієнт кореляції Пірсона дорівнює 0,4 із рівнем значущості 0,05. Розрахунки виконані з використанням даних Держкомстату за 2019 р. [6, с. 44; 7, табл. 1.1].

Частка звернень до офісів БПД щодо питань у сфері спадкового права в розрізі розміру населеного пункту, де розташований офіс БПД

	До 10 000 осіб	10 001–25 000 осіб	25 001–50 000 осіб	50 001–100 000 осіб	100 001+ осіб
Середнє	10,2	10,1	8,9	8,6	6,9
Середньоквадратичне відхилення	3,7	4,0	3,3	3,2	1,8

Проблеми у сфері трудового права. Середня частка звернень до місцевих офісів із надання БПД щодо питань у сфері трудового права становить 3,9%, середньоквадратичне відхилення – 2,1%, мінімум – 0%, максимум – 10,0% (з урахуванням аутлаєрів – 19,5%). Візуальний аналіз свідчить про те, що трудові проблеми становлять відносно вищу частку звернень у більшості районів Львівської області, у районах на межі Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей, на межі Рівненської, Тернопільської та Хмельницької областей, у деяких прикордонних районах Закарпатської, Чернігівської та Сумської областей тощо (Рисунок 4). Утім, як і для попередніх категорій правових проблем, райони з низькою часткою звернень щодо трудових питань подекуди розташовані поруч із районами з високою часткою звернень. Середня частка клієнтських звернень коливається між областями в межах від 3 до 5%. Якщо впорядкувати області за спаданням, на першому місці опиниться Львівська область із найвищим показником, а на останніх трьох – Вінницька, Київська та Донецька з найнижчим. За статистикою [6, с. 61], частка зайнятих серед населення віком 15–70 років коливається між областями від 50,9 до 63,1%, і цей показник не корелює із часткою звернень щодо трудових проблем. Так само відсутня кореляція з рівнем прийому та звільнення працівників [6, с. 76]. Отже, на поширеність цієї категорії правових питань, можливо, впливає не рівень зайнятості, а інші чинники, як-от галузева структура зайнятості тощо.

Рис. 4. Частка звернень до офісів БПД щодо питань у сфері трудового права (% від усіх звернень до центрів у відповідному населеному пункті)

Середня частка звернень щодо питань у сфері трудового права суттєво не відрізняється ні за регіонами (Таблиця 11), ні за відстанню від обласного центру (Таблиця 12), ні за розміром населеного пункту (Таблиця 13).

Частка звернень до офісів БПД щодо питань у сфері трудового права в розрізі регіону

	Захід	Центр	Північ	Південь	Схід	Донбас
Середнє	4,1	3,7	3,9	3,9	4,0	3,4
Середньоквадратичне відхилення	2,3	2,1	2,1	2,0	1,6	2,0

Частка звернень до офісів БПД щодо питань у сфері трудового права в розрізі відстані від обласного центру

	Облцентр	1–50 км від облцентру	51–100 км від облцентру	101+ км від облцентру
Середнє	4,5	3,9	3,9	3,8
Середньоквадратичне відхилення	1,4	2,0	2,2	2,1

Частка звернень до офісів БПД щодо питань у сфері трудового права в розрізі розміру населеного пункту, де розташований центр

	До 10 000 осіб	10 001–25 000 осіб	25 001–50 000 осіб	50 001–100 000 осіб	100 001+ осіб
Середнє	4,0	3,7	4,1	3,8	4,4
Середньоквадратичне відхилення	2,2	2,1	1,9	1,4	1,3

Проблеми у сфері пенсійного права. Середня частка звернень до місцевих офісів із надання БПД щодо питань у сфері пенсійного права становить 3,4%, середньоквадратичне відхилення – 2,2%, мінімум – 0%, максимум – 10,2% (з урахуванням аутлаєрів – 56,4%). Візуальний аналіз свідчить про те, що пенсійні проблеми становлять відносно вищу частку звернень на півночі та сході Київської області, у Чернівецькій області, в окремих районах на межі Чернігівської та Сумської областей та на кордонах Дніпропетровської області тощо (Рисунок 5). Як і для попередніх категорій правових проблем, райони з низькою часткою звернень щодо пенсійних питань можуть знаходитися поруч із районами з високою часткою звернень. Порівняно вищий середній рівень цього показника (5–7%) спостерігається в Київській, Луганській, Чернівецькій областях та м. Києві, а порівняно нижчий (2%) – у Тернопільській, Рівненській і Одеській областях. Із часткою осіб віком від 60 років серед населення області⁹ показник не корелює.

Рис. 5. Частка звернень до офісів БПД щодо питань у сфері пенсійного права (% від усіх звернень до центрів у відповідному населеному пункті)

Як і щодо трудового права, середня частка звернень із питань у сфері пенсійного права суттєво не відрізняється ні за регіонами (Таблиця 14), ні за відстанню від обласного центру (Таблиця 15), ні за розміром населеного пункту (Таблиця 16).

⁹ Розрахунки виконані з використанням даних Держкомстату за 2019 р. [6, с. 35].

Таблиця 14

**Частка звернень до офісів БПД щодо питань у сфері пенсійного права
в розрізі регіону**

	Захід	Центр	Північ	Південь	Схід	Донбас
Середнє	3,4	3,2	3,8	2,5	3,8	4,2
Середньоквадратичне відхилення	2,1	2,0	2,4	1,6	2,2	3,0

Таблиця 15

**Частка звернень до офісів БПД щодо питань у сфері пенсійного права
в розрізі відстані від обласного центру**

	Облцентр	1–50 км від облцентру	51–100 км від облцентру	101+ км від облцентру
Середнє	3,6	3,2	3,4	3,5
Середньоквадратичне відхилення	1,5	1,9	2,3	2,3

Таблиця 16

**Частка звернень до офісів БПД щодо питань у сфері пенсійного права
в розрізі розміру населеного пункту, де розташований офіс**

	До 10 000 осіб	10 001–25 000 осіб	25 001–50 000 осіб	50 001–100 000 осіб	100 001+ осіб
Середнє	3,3	3,3	3,4	3,9	3,8
Середньоквадратичне відхилення	2,3	2,2	2,0	1,7	1,7

Висновки. Інформація про поширеність різних типів правових проблем на місцевому рівні буває потрібною для надавачів правової допомоги (громадські організації, системи БПД, органи місцевого самоврядування, приватні юристи тощо) для планування та вдосконалення їхньої діяльності. Хоча в Україні проводяться як загальнонаціональні, так і локальні дослідження правових проблем і потреб населення, ті з них, які доступні та придатні для порівняння, вказують на існування суттєвої географічної варіації специфічних показників поширеності тих чи інших категорій правових проблем. Статистика звернень до системи з надання безоплатної правової допомоги за 2019 р. щодо житлового, спадкового, земельного, пенсійного та трудового права, хоч і не може бути безпосередньо зіставлена з даними опитувань через деякі методологічні обмеження, також вказує на наявність значної географічної варіації на рівні окремих міст та районів. Нам вдалося виявити деякі територіальні закономірності та зв'язки між часткою звернень щодо тієї чи іншої категорії проблем та соціально-демографічними характеристиками населення окремих областей. Зокрема, частка звернень щодо питань житлового права корелює з відсотком домогосподарств в області мешканців, що проживають у квартирах, і є тим більшою, чим більшим є населений пункт і чим ближче він розташований до обласного центру. Частка звернень щодо земельних питань зростає зі зменшенням розміру населеного пункту і зі сходу на захід, а також корелює як із відсотком сільського населення в області, так і з відсотком зайнятих у сільському, лісовому та рибному господарствах. Частка звернень щодо спадкових питань є найбільшою в західному макрореґіоні, найменшою у східному макрореґіоні та на Донбасі, зменшується зі зростанням розміру населеного пункту та корелює із середнім розміром домогосподарства в області. Закономірностей щодо поширеності звернень із питань трудового та пенсійного права виявити не вдалось. Залишаються нез'ясованими причини географічної варіації показників поширеності різних правових проблем на рівні областей, коли показники суттєво відрізняються в сусідніх районах.

Практичним висновком є свідчення про обмеженість можливості екстраполяції загальнонаціональних та інших локальних досліджень правових проблем для точкової оцінки ситуації в певній громаді, оскільки специфіка цієї громади може зумовлювати суттєві розбіжності з уже наявними даними.

Наступним кроком після цієї дослідницької розвідки може бути поглиблене вивчення зв'язку між структурою правових проблем населення й інституційними, демографічними, економічними характеристиками територій, де проживають люди, передусім тими, що зазвичай не потрапляють у фокус уваги дослідників і стосуються особливостей функціонування інституцій на місцевому рівні, наприклад, зумовлених рішеннями органів місцевого самоврядування.

Shpiker M. Prevalence of certain categories of legal problems at the local level

The article presents a spatial analysis of the prevalence of certain categories of legal problems in Ukraine. The analysis was performed using the database of client appeals of the free legal aid system of Ukraine for 2019 in five categories of problems related to the areas of housing, pension, inheritance, labor, and land law. For each settlement where at least one free legal aid office is located, the share of appeals related to the 5 selected categories from the total number of appeals was calculated. The obtained indicators were used for mapping, correlation analysis and statistical tests.

Certain territorial regularities were discovered, as well as correlations of the share of appeals on certain categories of problems with separate social and demographic characteristics of the population at the oblast level were identified. In particular, the share of appeals on housing law at the oblast level is positively correlated with the percentage of households living in apartments, and increases in bigger settlements and their proximity to the oblast center. The share of appeals on land issues is growing from east to west, is highest in rural areas and is positively correlated with the percentage of rural population in the region, as well as the percentage of people employed in agriculture, forestry and fisheries. The share of appeals on hereditary issues is the largest in the western macro-region and small settlements, and also correlates positively with the average household size in the region. Regularities on the prevalence of appeals on labor and pension law could not be found. For all categories of problems, a geographical variation in the prevalence of various legal problems is observed at the oblast level, when the indicators may differ significantly in neighboring districts.

Key words: legal problems, legal needs, protection of rights, legal help, spatial analysis, sociology of justice.

Література:

1. Legal Needs Surveys and Access to Justice / Open Society Foundations. Paris : OECD Publishing, 2019. 208 p.
2. Global Insights on Access to Justice : Findings from the World Justice Project General Population Poll in 101 Countries. *World Justice Project*. 2019. URL: <https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP-A2J-2019.pdf> (дата звернення: 05.12.2020).
3. Дослідження правових проблем та потреб в українських громадах. Звіт за результатами дослідження. URL: <https://ldn.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Ukraine-justice-needs-2018.pdf> (дата звернення : 05.12.2020).
4. Лихачов Р., Бабика В. Громадські центри правосуддя в Україні: успішні практики та невдачі першого центру на Харківщині. Програма USAID «Нове правосуддя», Громадська спілка «Мережа правового розвитку», Громадська організація «Чугуївська правозахисна група» / за ред. Є. Полтенка. Чугуїв, 2019. 36 с.
5. Шпикер М. Порівняння характеристик задекларованих і незадекларованих правових проблем (за даними опитування 2018 р.). *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія «Політологія. Соціологія. Право». 2019. № 3 (43). С. 147. *Вісник НТУУ «КПІ»* 157.
6. Регіони України. 2019 : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2020. Ч. 1. 276 с.
7. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2019 р. (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : статистичний збірник / *Державна служба статистики України*. Київ, 2019.